

Fjärde omarbetade upplagan

Världens baksmälla

om alkohol som utvecklingshinder

Pierre Andersson

VÄRLDENS BAKSMÄLLA

– om alkohol som utvecklingshinder

Pierre Andersson

4:e omarbetade upplagan (2019).
Den första upplagan utkom 2007.

Layout: Pierre Andersson
Omslagsfoto: Pierre Andersson
Tryck: Lenanders Grafiska AB Kalmar 2019

ISBN: 978-91-519-2142-6

”Världens Baksmälla” är utgiven av IOGT-NTO-rörelsen och NBV. Detta dokument har finansierats med Sida-stöd genom Forum Syd. Sida och Forum Syd delar inte nödvändigtvis de åsikter som här framförs. Ansvaret för innehållet är uteslutande författarens.

Innehåll

En baksmälla som världen inte har råd med	7
De globala målen påverkas av alkohol	11
En global sjukdomsbörda.....	14
Ingen vanlig handelsvara	23
Törstar efter nya marknader	29
Öl, sex och prostitution	39
Alkoholindustrin som lobbyorganisation	43
Alkoholjättarna.....	48
Makt över sitt eget liv	52
Alkohol, män och kvinnor	58
Från pulque till Carlsberg.....	62
Har biståndet ett alkoholproblem?	68
Vägen framåt	71
Referenser.....	76

En baksmälla som världen inte har råd med

Varför ska den som är intresserad av globala utvecklingsfrågor bry sig om alkohol? Alkohol är ett hinder för utveckling på många nivåer och en av de främsta riskfaktorerna bakom ohälsa och för tidig död i världen.

Detta gäller förstås även i Sverige men problemen blir än tydligare i låg- och medelinkomstländer. Nationer med dålig ekonomi och med nya, instabila demokratier är dåligt rustade att hantera problemen med alkohol på alla nivåer.

Den här boken handlar om precis detta. Om hur alkohol bidrar till att hålla människor kvar i fattigdom, hur samhällsutveckling och människors hälsa påverkas negativt. Om hur alkohol skapar otrygghet och våld och bidrar till att människors rättigheter kränks, och om hur den internationella alkoholindustrin söker nya marknader och större vinster genom att expandera i fattiga länder.

Mellan 1990 och 2017 ökade alkoholkonsumtionen i världen med 70 procent.¹ En stor del av ökningen skedde i låg- och medelinkomstländer. I många av dessa länder finns ännu ingen alkoholpolitik som skyddar landet och människorna från alkoholindustrins marknadsföring och försäljning. Människor fastnar i beroenden och destruktiva mönster helt utan skyddsnet att falla tillbaka på. De ekonomiska konsekvenserna blir ofta katastrofala – i första hand för de drabbade

familjerna men i förlängningen också för landet som helhet.

Alkoholen får också politiska konsekvenser. Det är enklare att gå till puben eller det lokala ölskjulet och glömma vardagen för en stund än att försöka göra något åt sin situation. Sverige och svenska organisationer har tusentals projekt runt om i världen som syftar till att minska fattigdomen. Tyvärr glöms alkoholens roll ofta bort.

Tre miljoner dödsfall

Människors alkoholvanor världen över blir allt mer lika varandra. Globaliseringen gör att avstånden kortas och att vi utsätts för fler och fler intryck från andra länder och kulturer. Fortfarande finns dock stora skillnader och det är viktigt att komma ihåg att majoriteten av världens befolkning är nykterister. I Bangladesh är det 89 procent av männen och 96 procent av kvinnorna som inte dricker någon alkohol alls.² I andra änden av spektrat finns länder som Sydafrika där var tredje man i vissa befolkningsgrupper beräknas missbruka alkohol.³

”Sverige och svenska organisationer har tusentals projekt runt om i världen som syftar till att minska fattigdomen. Tyvärr glöms alkoholens roll ofta bort.”

När forskare gjorde en sammanställning av vilka riskfaktorer som bidrar till sjukdom och för tidig död i världen hamnade alkohol på sjunde plats globalt.⁴ WHO bedömer att alkoholen orsakar nära tre miljoner dödsfall i världen varje år.

Icke smittsamma sjukdomar, såsom cancer, diabetes och hjärt- och kärlsjukdomar, utgör en allt större del av ohälsan i världen. Värst drabbade är fattiga länder – hela 82 procent av förtida dödsfall på grund av icke smittsamma sjukdomar äger rum i låg- och medelinkomstländer.⁵ Alkohol är en av de främsta riskfaktorerna bakom icke smittsamma sjukdomar och i WHO:s aktionsplan för att minska problemen med icke-smittsamma sjukdomar förespråkar man en rad olika insatser för att minska alkoholkonsumtionen.⁶

Positiva trender – men industrins påverkan är fortfarande stor

Det finns positiva trender. WHO:s medlemsländer antog en alkoholstrategi 2010, där det tydligt framgår vilka åtgärder som är mest kostnadseffektiva för att förebygga alkoholproblem. Det handlar framförallt om breda, befolkningsinriktade åtgärder kring priser, tillgänglighet och marknadsföring.

Allt fler länder, även utvecklingsländer, tar till sig detta och inför reglering för att förebygga och minska problemen. Men mycket

FOTO: CAMILLA ORJUELA

återstår – i Afrika saknar fortfarande över hälften av länderna en nationell alkoholpolicy. Bland låginkomstländer i världen är det bara 15 procent som har en policy på plats.²

Att det är så beror bland annat på alkoholindustrins agerande. I jakten på nya marknader slåss de med näbbar och klor för att slippa högre skatter och olika inskränkningar när det gäller marknadsföring, försäljningsställen eller öppettider. Företagens storlek ger dem finansiella muskler och inte sällan politiskt inflytande. Röster höjs nu allt oftare för att reglera industrin hårdare på global nivå, på samma sätt som när det gäller tobak.

4 **QUALITY**
EDUCATION

De globala målen påverkas av alkohol

Insatser som förebygger alkoholproblem bidrar till förverkligandet av 13 av de 17 globala målen. Utan förebyggande åtgärder kan alkohol hindra en positiv utveckling.

FN:s generalförsamling antog i september 2015 resolutionen Agenda 2030. Den innehåller 17 mål och 169 delmål som alla FN:s medlemsländer förbundit sig att arbeta för fram till år 2030.

Till skillnad från FN:s Millenniemål, som fokuserade på utvecklingsländer, gäller de globala målen alla länder. Genom de 17 målen är tanken att uppnå en socialt, miljömässigt och ekonomiskt hållbar värld till år 2030.

Alkohol och dess negativa konsekvenser är ett betydande hinder för 13 av de 17 globala målen, och för 52 av de 169 delmålen.⁸

Målen i Agenda 2030 är integrerade och odelbara. Det betyder att inget mål kan uppnås på bekostnad av ett annat och många av målen är beroende av framsteg inom andra målområden. Det går också att identifiera riskfaktorer som kan ha negativ inverkan på många av målen – alkohol är en sådan.

Fattigdom, hunger och ekonomisk utveckling

På några av de platser i världen där IOGT-NTO-rörelsens internationella arbete finns lägger familjer en stor del av sina intäkter på alkohol. På teplantagen i Matale i Sri Lanka berättar den lokala organisationen om hur tre fjärdedelar av männen brukade gå till baren efter jobbet varje dag. När de kom hem var hälften av dagens lön uppdrucken.

En studie från Zimbabwe visar att familjer lägger i genomsnitt 7 procent av sin inkomst på alkohol. Bland familjer i Delhi i Indien med en familjemedlem som ofta dricker var motsvarande siffra 24 procent.⁹

En studie från Sri Lanka visar att de allra fattigaste också är de som lägger högst andel av sin inkomst på alkohol och tobak. I den studerade befolkningen lade den fattigaste gruppen över 40 procent av sin inkomst på dessa varor.¹⁰

I kombination med alkoholens koppling till olika hälsoproblem kan detta leda till en avsevärt försämrad familjeekonomi och ännu större svårigheter att ta sig ur fattigdom. Det blir inte sällan en ond cirkel. Fattiga människor drabbas relativt sett hårdare av skadeverkningar från alkohol, samtidigt som skadeverkningarna gör att de riskerar att hamna ännu djupare i fattigdom. Detta är ett tydligt hinder mot målet om ökad ekonomisk och social jämlikhet.

Också på samhällsnivå påverkas den ekonomiska utvecklingen negativt av alkohol. I en global översikt kom man fram till att kostnaderna ligger mellan 0,45 och 5,44 procent av BNP – fullt tillräckligt för att påverka nationers ekonomiska utveckling, särskilt i låg- och medelinkomstländer.¹¹

Hälsa och välbefinnande

Enligt WHO dör 3 miljoner människor varje år på grund av alkohol. Många fler drabbas av olika grader av ohälsa. I åldersgruppen 15–49 år, den tid i livet då vi förväntas vara som mest produktiva, är alkohol den främsta riskfaktorn för ohälsa globalt.¹²

Alkohol kan påverka barns hälsa negativt på flera sätt. I Europa räknar man med att det föds 60 000 underviktiga barn på grund av just alkohol.¹³ Alkohol under graviditet innebär ökad risk för fetalt alkoholsyndrom.¹⁴

Icke-smittsamma sjukdomar är ett snabbt växande problem, inte minst i låg- och medelinkomstländer. Alkohol är en av de främsta riskfaktorerna också här, framförallt är kopplingen mellan alkohol och cancer tydlig.¹⁵

Alkohol påverkar även smittsamma sjukdomar som hiv/aids och tuberkulos. En stor studie publicerad i The Lancet visar att omkring 10 procent av alla dödsfall på grund av tuberkulos direkt kan hänföras till alkohol.¹⁶

Jämställdhet och våld mot kvinnor

Det är inte ovanligt att alkoholreklam görs med bilder och budskap som på olika sätt förstärker diskriminering av kvinnor. Bilderna objektifierar, kopplar alkohol till sex och stärker bilden av mannen som den som har makt.¹⁷

Det finns ett tydligt samband mellan alkohol och förekomsten av våld.¹⁸ Uppskattningar av andelen partnervåld som är alkoholrelaterat varierar mellan länder, från 48 till 87 procent.¹⁹ Andra studier visar att i hushåll där ingen dricker alkohol är förekomsten av våld betydligt lägre.²⁰

Den tydliga kopplingen mellan alkohol och våld gör också att det blir svårare att förverkliga mål 11 om hållbara städer och samhällen.

Vatten och miljö

Över 40 procent av människorna som lever i Afrika söder om Sahara lever med osäker tillgång till rent och säkert vatten. 70 procent av världens vattentillgångar används till jordbruk och bevattning enligt FN:s jordbruksorgan FAO.²¹ I vissa länder går en ansenlig del till produktion av alkohol: Det går åt 870 liter vatten för att tillverka en liter vin²², och närmare 300 liter vatten för att göra en liter öl.²³ Studier visar också att produktionen av alkohol har en tydlig klimatpåverkan.²⁴

Fakta: Alkohol och Agenda 2030:

- 13 av 17 mål inom Agenda 2030 påverkas negativt av alkohol.
- Kopplingen mellan alkohol och olika former av ohälsa är välkänd. Alkohol påverkar dock mycket bredare än så: Fattigdom, ekonomisk utveckling och jämställdhet är några exempel.
- Alkoholens negativa inverkan på Agenda 2030 kan minskas med hjälp av evidensbaserad alkoholpolicy, både lokalt och nationellt.

En global sjukdomsbörda

I fattiga länder med starkt växande ekonomier ökar alkoholkonsumtionen. I ökningens spår kan vi tydligt se en förhöjd dödlighet på grund av alkohol. I delar av världen är alkoholen den riskfaktor som bidrar mest till den totala sjukdomsbördan.

Miljontals människor i världen lider av sjukdomar som helt eller delvis orsakats av alkohol. Mångdubbelt fler lider av andra typer av problem där alkohol är orsaken eller en starkt bidragande faktor: Olyckor, våld och sexuellt överförbara sjukdomar är några exempel.

Enligt Världshälsoorganisationen, WHO, orsakar alkohol omkring 3 miljoner dödsfall varje år. Alkohol beräknades 2017 orsaka 4,3 procent av den totala sjukdomsbördan i världen, räknat i antal år förlorade på grund av sjukdom, invaliditet eller för tidig död.³ Detta är kraftig en ökning jämfört med vad motsvarande studie kom fram till 1990 (2,9 procent).

Skillnaden mellan män och kvinnor är stor. För män ligger alkoholen bakom 7 procent av alla dödsfall medan motsvarande siffra för kvinnor är 1,3 procent. Kopplingen till hur män och kvinnor dricker är tydlig.

Skillnaderna är också stora mellan olika delar av världen. I Ryssland ligger alkohol bakom över 20 procent av den totala sjukdomsbördan bland män. Liknande siffror kan hittas i delar av Central- och Sydamerika. Studier visar att 25 procent av skillnaderna i medellivslängd mellan Öst- och Västeuropa kan förklaras av hur mycket alkohol man dricker.²⁵

Enligt WHO spelar ett lands ekonomiska utveckling stor roll för hur stora skadorna blir – ju sämre ekonomi ett land har, desto högre blir de alkoholrelaterade skadorna (dödlighet, sjukdomsbörda, våld och olyckor) per liter alkohol som konsumeras.²

Ekonomiska och sociala skadeverkningar inte medräknade

Alkoholen orsakar också andra skador än de rent medicinska. Dessa tas inte alls upp när den globala sjukdomsbördan beräknas i exemplen ovan. Att beräkna storleken på sociala skador (beroende, barn som växer upp med missbrukande föräldrar, kriminalitet etc.) där

alkohol spelar en avgörande roll är svårt. Forskningen på området är inte särskilt omfattande, men uppskattningar som gjorts visar att nivån på skador orsakade av alkohol blir dubbelt så hög

”Antalet dödsfall i cancer orsakade av alkohol uppskattas till cirka 480 000 per år, eller 5,8 procent av alla dödsfall i cancer i världen.”

om även sociala effekter räknas med.²⁶

Inte heller de ekonomiska skadeverkningar alkoholen orsakar finns med när sjukdomsbördan beräknas. I fattiga familjer där mannen köper alkohol för större delen av lönen är konsekvenserna enkla att se, när det gäller effekterna på samhället blir det mer komplicerat.

Det finns flera uppskattningar av hur mycket alkoholen kostar samhället. Resultaten varierar kraftigt beroende på vilken beräkningsmodell som används, men i samtliga kommer man fram till mycket höga kostnader – upp till fem procent av BNP i flera länder.²⁷ I Sydafrika har alkoholens kostnader uppskattats till hela 12 procent av BNP.²⁸

De direkta kostnaderna för alkoholens skadeverkningar inom EU uppgår till omkring 125 miljarder euro per år. Om även indirekta kostnader som psykosociala effekter och lidande på grund av sjukdom och kriminalitet tas med, hamnar uppskattningen på 270 miljarder euro per år.²⁹

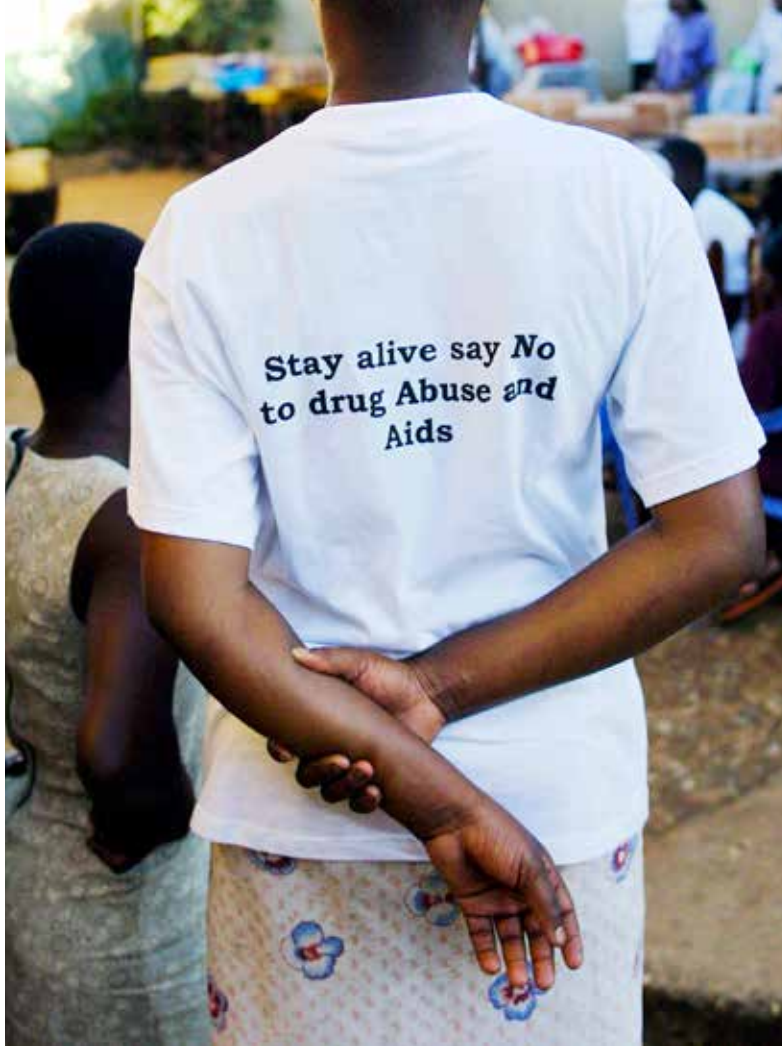

FOTO: JOHAN KÄLLSTRÖM

Icke-smittsamma sjukdomar – en tickande ohälsobomb

Icke-smittsamma sjukdomar är ett snabbt växande problem och en av världens verkliga hälsoutmaningar de kommande åren, särskilt i låg- och medelinkomstländer. WHO räknar med att dödligheten i de här sjukdomarna kommer att öka kraftigt de närmaste åren, främst i Afrika och Sydostasien, om inte kraftfulla åtgärder sätts in.

Hjärt- och kärlsjukdomar, cancer, kroniska luftvägssjukdomar och diabetes orsakar årligen 41 miljoner dödsfall i världen (71 procent av alla dödsfall totalt).³⁰ En stor del av dessa kan förebyggas.

Alkohol är en av de fyra främsta riskfaktorerna bakom icke-smittsamma sjukdomar tillsammans med tobak, för lite fysisk aktivitet och ohälsosam diet.

FOTO: LASHA KILASONIA / ADOBE STOCK

Att alkohol orsakar cancer har varit känt för forskarna länge, men det är först på senare år som forskningen på området fått en bredare spridning. Många känner dock inte till det här sambandet. Undersökningar visar att 67 procent av européerna känner till att alkohol orsakar cancer. Tittar man enbart på Sverige blir motsvarande siffra 55 procent.³¹

Antalet dödsfall i cancer orsakade av alkohol uppskattas till cirka 480 000 per år, eller 5,8 procent av alla dödsfall i cancer i världen.³²

I konsekvens med detta vill forskare inom Amphoraprojektet³³ ändra de riktlinjer som många länders hälsomyndigheter utfärdar kring vilka konsumtionsnivåer som är säkra. Sveriges rekommendation om max 14 standardglas per vecka för män och 9 standardglas för kvinnor borde sänkas rejält menar Amphoraforskarna. En av dem går till och med så långt som att säga att rekommendationen bör vara max ett glas per år, för att det inte går att fastställa en nivå som är helt riskfri.³⁴

Alkohol och våld

Alkohol är en bidragande faktor till många fall av våld i världen, såväl i hemmet som på offentliga platser. I hela världen uppskattas en miljard barn (fler än hälften av alla barn mellan 2 och 17 år) ha upplevt psykiskt, fysiskt eller sexuellt våld det senaste året.³⁵ Enligt WHO har 35 procent av alla kvinnor i världen upplevt fysiskt eller sexuellt våld någon gång i livet. Den största delen av våld mot kvinnor sker i nära relationer, nästan en tredjedel av alla kvinnor har levt i ett förhållande där våld från partnern förekommit.³⁶

Alkohol är vanligt förekommande i olika typer av våld, inklusive våld i nära relationer, barnmisshandel och sexuellt våld. Uppskattningar av andelen partnervåld som är alkoholrelaterat varierar mellan länder, från 48 till 87 procent.³⁷ En liknande uppskattning gällande sexuellt våld visar att alkohol finns med i bilden i mellan en tredjedel och tre fjärdedelar av fallen.³⁸

”Alkohol är vanligt förekommande i olika typer av våld, inklusive våld i nära relationer, barnmisshandel och sexuellt våld.”

I en undersökning gjord i norra Tanzania uppger 40 procent av kvinnorna att de utsatts för våld av en partner som inte dricker alkohol, medan siffran för dem vars partner dricker alkohol är över 65 procent.³⁹

Många faktorer bidrar till våld, exempelvis patriarkala strukturer och normer. En mängd studier av olika slag (laboratoriemiljö och olika typer av epidemiologiska studier) pekar på att det finns ett orsakssamband mellan alkohol och våld: Högre alkoholdoser ökar sannolikheten för aggressivt beteende.⁴⁰

WHO:s rapporter om att förebygga våld^{41,42,43} visar att åtgärder som minskar den totala alkoholkonsumtionen i en befolkning också minskar våldet. Andra studier visar att åtgärder som tvärtom ökar konsumtionen, såsom lägre priser, ökade öppettider och fler försäljningsställen, följs av en ökning av våldet.

Alkohol och hiv

Hiv och aids orsakar stort lidande och är ett av de största hindren för utveckling idag. Alkohol spelar en betydande roll för spridningen av sjukdomen.

Trots en allt bättre tillgång till bromsmediciner så dör årligen omkring nästan en miljon människor i världen av aids. På ett år hin- ner smittan också sprida sig till ytterligare 1,8 miljoner. Under 2017 levde 37 miljoner människor med hiv.⁴⁴

Utvecklingsländerna är hårt drabbade. En stor andel av de smittade

finns i Afrika söder om Sahara (här finns också över 90 procent av världens hivsmittade barn) och i Syd- och Sydostasien.

I dag vet man att alkohol spelar en väsentlig roll i smittspridningen av hiv och andra sexuellt överförbara sjukdomar. Alkohol gör människor mer benägna att ta risker och ökar förekomsten av våldtäkter och sexuellt våld.

Studier från bland annat Laos, Malawi, Botswana och Uganda bekräftar att alkoholkonsumtion leder både till att människor har fler sexuella kontakter och att fler har sex utan kondom. Undersökningarna visar ofta ett direkt samband mellan hur ofta och hur mycket människor dricker och hur ofta de har oskyddad sex.

Ett flertal studier visar att det finns ett tydligt samband mellan alkoholkonsumtion och hivprevalens. De pekar på att risken att utsättas för hivinfektion är omkring 70 procent högre för de som

dricker alkohol jämfört med de som inte gör det. Bland de som ägnar sig åt berusningsdrickande är risken för hiv dubbelt så hög jämfört med de som inte dricker alkohol.⁴⁵

”Bland de som ägnar sig åt berusningsdrickande är risken för hiv är dubbelt så hög som bland de som inte dricker alkohol”

Bland män kan man också se ett tydligt samband mellan drickande och besök hos prostituerade. En undersök-

ning från Botswana visar att besök hos prostituerade var tre gånger så vanligt bland måttlighetsdrickare jämfört med de som inte dricker alls. Bland storkonsumenterna var det fem gånger vanligare att man betalade för sex.⁴⁶ Forskarna är dock inte säkra på om detta är ett orsakssamband. Det skulle kunna vara så att människors personlighet – exempelvis en stor benägenhet att utsätta sig för risker – leder till såväl en högre alkoholkonsumtion som ett sexuellt riskbeteende.

Svårare att behandla rätt

Ett flertal studier visar att alkohol, framför allt hög konsumtion, gör hiv-behandlingen svårare att genomföra. Patienter som dricker alkohol visar sig ha nästan dubbelt så hög risk att missköta sin behandling. Bland de som brukar dricka sig berusade är risken att missköta behandlingen hela 4,3 gånger högre jämfört med helnyktra patienter.²⁶

Här finns också ett tydligt samband med själva dryckestillfället. Slarvet med medicineringen är nio gånger större under dagar då patienterna dricker alkohol.⁴⁷

FOTO: RICCARDO NIELS MAYER / ADOBE STOCK

Fakta: Alkohol och hiv

- Det finns en betydligt högre andel storkonsumenter bland hiv-positiva än bland icke smittade. Risken att utsättas för hivinfektion är dubbelt så hög för den som ibland dricker sig berusad än för den som inte dricker alls.
 - Alkoholmissbruk medför ofta att hivtest sker senare och att behandlingen försvåras. Risken för att missköta sin behandling är nästan dubbelt så stor bland alkoholkonsumenter som bland icke-konsumenter.
 - De flesta forskare som studerat sambanden mellan alkohol och hiv är överens om att alkoholspecifika åtgärder måste finnas med när program eller projekt för att minska hivspridningen utformas.
-

MWENGE
MUGANDA BAR